

TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE SÖZCÜK EŞDEĞERLİ EKLER

Dr. Öğr. Üye. Ebru GÜVENEN*

ÖZ

Eklemeli diller için ekler, anlamlı morfolojik unsurlar olan kökler kadar önemli bir yere sahiptir. Tek başlarına anlamları olmayan, sözcükler kadar hızlı ve kolay türetilmeyen eklerin bir kısmı, yeni sözlüksel unsurlar türetirken diğer kısmı sözcükler arasında bağ kurmakta ve/veya cümleyi çeşitli açılardan tamamlamaktadır. Diğer bir deyişle ekler, eklendikleri sözcükte veya görev aldıkları söz grubu/cümle içinde anlam kazanmaktadır.

Eklemeli dillerin önde gelen temsilcilerinden olan Türkçe, eldeki en eski yazılı eserlerinden bugüne kadar gerek yeni sözcük türetme gerekse anlamlı, tam ve etkili cümle kurma bakımından eklerle ilgili kuralları oturmuş bir sisteme sahiptir. Türkçenin tarihî dönemlerinde eklerin, -özellikle- cümle içerisinde ortaya çıkan işlevleri, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda Köktürkçeden Osmanlı Türkçesine kadar yazıya geçirilen bütün tarihî dönemlere ait eserler incelenmiş, sözcük işlevi bulunanlar tespit edilmiştir. Eklerin taşıdıkları sözcük anlamlarının, Türkçenin tarihî dönemlerindeki kullanımının yaygın olup olmadığını belirleyebilmek adına eser çeşitliliğine önem verilmiştir. Elde edilen bulgular, "Sözcük Eşdeğerli Yapım Ekleri" ve "Sözcük Eşdeğerli Çekim Ekleri" olarak iki başlık altında değerlendirilmiştir. Bugün hâlâ ekleşme süreci devam eden bazı sözcükler, sözcük ve ek şeklinde ikili kullanım örneği sergilemektedir. Bu örnekler ve literatürdeki çalışmalar, Türkçede eklerin en azından bir bölümünün sözcüklere dayandığını göstermektedir. Bu bağlamda çalışmayla bir taraftan eklerin sözcük işlevlerindeki zenginlikleri gözler önüne serilirken diğer taraftan kökeninin bir sözcük olup olmadığı hakkında kesin bilgi bulunmayanlar üzerine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihî Türk Lehçeleri, söz varlığı, sözcük eşdeğerli ekler, yapım eki, çekim eki.

WORD EQUIVALENT AFFIXES IN HISTORICAL TURKIC DIALECTS

ABSTRACT

For agglutinative languages, affixes are as important as roots, which are meaningful morphological elements. While some of the affixes, which do not have meanings on their own and cannot be derived as quickly and easily as words, generate new lexical elements, the other part connects the words and/or completes the sentence from various aspects. In other words, they gain meaning in the word they are added to or in the wordgroup/sentence they take part in.

Turkish, one of the leading representatives of agglutinative languages, from the earliest available written works to the present, has a well-established system of affixes in terms of both deriving new words and forming meaningful, complete and effective sentences. In the historical periods of Turkish, the functions of affixes -especially- in sentences, constitute the subject of this study. In this context works belonging to all historical periods, from Kokturkçe to Ottoman Turkish, were examined and those with word functions were identified. In order to determine whether the use of the word meanings of the affixes in the historical periods of Turkish is common or not, the diversity of the works has been given importance. Findings were evaluated under two headings as "Word Equivalent Derivational Affixes" and "Word Equivalent Endings". Some words that are still in the process of became an affix today show dual usage examples in the form of word and affix. These examples and studies in the literature, show that

* Yozgat Bozok Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ebru.guvenen@bozok.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-9346-9160

at least some of the affixes in Turkish are based on words. In this context, the study, on the one hand reveals the richness of the lexical functions of the affixes on the other hand, it is aimed to draw attention to about those with no definite information whether the origin is a word or not.

Key Words: Historical Turkish Dialects, vocabulary, word equivalent affixes, derivational affixes, endings.

Giriş

Dilin bünyesinde yer alan en küçük unsurdan en büyüğüne, bir ses olayından cümle kuruluşuna kadar mevcut olan her şey, bir sebep veya ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Diller, varlıklarını bu ve benzeri durumlar karşısında pratik, hızlı, en az çabayla çözüm üreterek, dönemin koşullarına göre kendilerini güncelleyerek sürdürebilirler. Bunu da merkezlerinde bulunan bir sistem sayesinde gerçekleştirirler (Dilaçar 1968: 28). Birbirini farklı açılardan tamamlayan öğelerden oluşan bu sistem, dilin kendi yapısal özelliklerine bağlı bir takım kurallara tabidir.

Dillerin yapılarıyla ilgili sınıflandırmaya göre Türkçe, eklemeli diller içerisinde yer almaktadır. Bu grubun tipik örneği olarak görülmesi (Aksan 2009: 105), eklerle¹ ilgili kurallarının, eldeki ilk yazılı eserlerimizden itibaren herhangi bir kesintiye uğramadan uygulanmasından ve bütün dil kategorilerini kapsayacak özellikte olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kurala göre eklerin, yeni sözlüksel unsurlar türetip türetmemelerine, eklendikleri sözcük türlerine, görevlerine göre bir geliş sıraları vardır ve bu sıra değiştirilemez. Başka bir deyişle, her ekin eklenebileceği sözcük türü ile kendisinden önce ve sonra gelebilecek ek bellidir.

Türkçe, ihtiyaç hâlinde farklı yöntemlerle yeni sözcükler türetebilecek, sayısız söz grubu ve cümle oluşturabilecek yetkinliğe sahiptir. Farklı sözcük türetme yöntemleri bulunmakla birlikte bunların arasında en çok başvurulan yöntem, sözcük kök ve/veya gövdelerine getirilen yapım/türetme ekleriyle yapılmaktadır (Karaağaç 2016: 404; Nalbant 2017: 60). Söz grupları –unsurlardan en az bir tanesinin gerçek anlamının dışında kullanılmasıyla söz varlığına yeni sözlüksel öğeler kazandırılabilir- ve cümleler oluşturmak için ise çekim/işletim eklerinden yararlanılmaktadır.

¹ Araştırmacılar eklerin farklı işlevlerini göz önünde bulundurarak eklerle ilgili sınıflandırma denemeleri yapmışlardır: Delice, Hacı İbrahim. 2000. "Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24: 221-235; Gülsevin, Gürer. 2004. "Türkçede "Sıra Dışı Ekler" ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine". *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*. Ankara: TDK Yayınları: 1267-1284.; Börekçi, Muhsine. 2007. "Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme". *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 24-29 Eylül 2000*. Ankara: TDK Yayınları: 245-275; Turan, Zikri. 2007. "Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?". *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 24-29 Eylül 2000*. Ankara: TDK Yayınları: 1835-1844; Ceritoğlu, Murat. 2011. "Türkiye Türkçesindeki Çok Görevli Eklerin Tespiti ve Sınıflandırılması". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(3): 1239-1248; Boz, Erdoğan. 2012a. *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.; Boz, Erdoğan. 2012b. "Türkiye Türkçesinde Biçim Birimlerin (Biçimsel ve Anlamsal İşlevli) Tasnif Denemesi". *Türk Dili Araştırmaları (Makaleler-Bildiriler)*. Ankara: Gazi Kitabevi: 233-242.

Dilin bağımlı ögeleri arasında yer alan ekler², zamanla kendilerini güncellemektedir. Güncelleme sürecinde, ses bilimsel değişimler ve kullanımdan düşmeler olabilmekte, farklı yöntemlerle yeni ekler türetilebilmektedir. Eklerin türettikleri yeni anlamlı sözcükler, görev aldıkları cümlelere kattıkları anlamlar ve Türkçenin ekleştirme eğilimi, eklerin büyük bir kısmının sözcük kökenli olduğunu göstermektedir (Buran (1999 [1996]): 208). Sözcük kökenli eklerin bir kısmında ekleşme sürecinin en eski yazılı eserlerimizde dahi tamamlanmış olması, diğer bir kısmında ise sürecin hâlâ devam etmesi (Karaağaç 2017: 95); ekleşmenin yüzyıllar alabildiği, süreci tamamlanan eklerin kökeni ile ilgili görüş belirtme olanaklarının sınırlı olması anlamına gelmektedir.

Bağımsız birimlerin dil bilgisellik derecesindeki artışla bağımlı duruma geldiği, bağımlı birimlerin de dil bilgisellik derecesinin daha çok artmasıyla bağımlılık oranındaki yükselişin gerçekleştiği sürece dil bilgiselleşme (grammaticalization) denilmektedir (Can 2018: 1 ve 19). Dil bilgiselleşmenin sadece bir kolunu oluşturan, dilin bağımsız ve sözlüksel anlama sahip ögeleri olan sözcüklerin ekleşmesi (Gökçe 2013: 29; Can 2018: 3), *sözcük>edat~zarf~yardımcı fiil>ek* şeklindedir (Keskin 2017: 29 ve 453). Birbiriyle etkileşim hâlindeki anlamsal, söz dizimsel ve ses bilimsel değişikliklerin görüldüğü dil bilgiselleşme, aşamalı ve bununla doğru orantılı olarak zaman isteyen bir süreçtir (Lehmann 2002: VII ve 11; Can 2018: 4 ve 20). Bu süreçte dil, farklı sözlüksel ve dil bilgisel ögeler türetebilmektedir.

Bağımsız ve anlamlı bir sözcüğün dil bilgiselleşme sürecinin ikinci basamağında yer alan sözcük türlerinden biri edatlardır. Çekimlenemeyen, donmuş, kalıplaşmış sözcükler olan edatların büyük bir kısmının kökeni isim ve fiillere dayanmaktadır. Başlangıçta geçici olarak kullanılan bu sözcükler, zamanla kalıplaşmıştır (Hacıeminoğlu 2015: XIII ve XVI). Edatların dil bilgiselleşme aşamaları Can (2018: 37) tarafından *büyük kategori (isim, fiil)>ara kategori (zamir, sıfat, zarf)>ikincil ara kategori (ikincil edat)>küçük kategori (edat)* şeklinde şemalandırılmıştır. Dil bilgiselleşmenin artmasıyla, bu sürecin içerisindeki dil ögesinde anlamsal bağlamda soyutlaşma artarken bağımsızlık bağlamında bir zayıflama ortaya çıkmaktadır. Anlamsal soyutlaşma ve bağımlılıktaki bu artış; edatların, söz grubu ve cümlelerde, yanındaki sözcüklerle birlikte anlam bütünlüğü kurabilmesini sağlamaktadır (Can 2018: 38 ve 40).

Yanına gelebileceği sözcüklerle ilgili, edatlar arasında bir tanesinin tercih edilen olması, söz konusu edatın hem kendisinin hem de ekleşmiş şekillerinin, kökenleri olan sözcüklerle az veya çok anlam bağları olduğunu göstermektedir (Ergin 2012: 119). Başka bir deyişle dil bilgiselleşmiş ögelerin, dil bilgiselleştiği sözcüklere dair taşıdıkları anlam izleri, yanına geldikleri ve/veya eklendikleri sözcük ve görevlerini belirlemektedir.

---

² Eklerin kökeni ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Hatiboğlu, Vecihe. 1974. "Türkçede Eklerin Kökeni". *Türk Dili* 29(268): 331-340; Kuznetsov, Petro İ. 1995. "Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 43: 193-262; İlhan, Nadir. 2009. "Türkçede Ek+Kök/Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler". *Turkish Studies* 4(8): 1535-1557; Buran, Ahmet. 1999 (1996). "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni". *III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*. Ankara: TDK Yayınları: 207-214.

Dil bilgiselleşmede, bağımlılığın artmasıyla dil bilgiselliğin ve birleşmenin derecesinin artması arasında doğru orantı bulunmaktadır (Can 2018: 25 ve 29). Dil bilgiselleşme sürecinde, anlamsal soyutluğun, bağımlılığın ve birleşmenin derecesindeki artışın edatlaşmadan sonraki seviyesi, ekleşmedir. Edatlar, görev aldıkları söz grubu/cümlede sahip oldukları anlamların da katkısıyla etimolojik değerlendirme yapılma imkânı olan dil öğeleridir. Buna karşılık pek çok ekin, ekleşme sürecini eldeki en eski yazılı eserlerimizin olduğu dönemden önce tamamlamış olması (Karaağaç 2017: 95), bu eklerin dil bilgiselleşme aşamaları hakkında görüş belirtme olanaklarını büyük oranda kısıtlamakta, neredeyse imkânsız kılmaktadır. Eklerin, ekleşme sürecinde anlamsal soyutlaşmaları iyiden iyiye artmaktadır. Buna rağmen dil bilgiselleştiği sözcüğe dair taşıdıkları anlam izleri, söz diziminde aldıkları görevlerde ve yüklendikleri anlamlarda kendini hissettirmektedir. Bu da söz konusu eklerin, dil bilgiselleşmeleri konusunda değerlendirme yapmaya olanak sağlayabilir. Diğer bir deyişle, ekleşme süreci tamamlanmış dil bilgisel öğelerin, dil bilgiselleşmeleri hakkında yorum yapabilmek için eklerin –özellikle cümle içerisinde kazandıkları- anlamları, önemli bir yardımcı konumdadır. Bu bilgiden hareketle Türkçenin tarihî dönem metinleri incelenerek sözcük anlamı bulunan ekler belirlenmiştir³.

1. Sözcük Eşdeğerli Yapım Ekleri:

Çalışma için incelenen Türkçenin tarihî dönemlerine ait eserlerde, yapım ekleri başlığı altında, isimden isim ve isimden fiil yapım eklerinden bazılarının bir sözcüğe karşılık kullanıldığı tespit edilmiştir. İsimden isim yapım eklerinden +AGU,+GU, +çl, +dAK/dAG +IA, +IAyU/+IAyIn/+IAy, +II/+IU +IIG/+IUG, +IIK/+IUK/+Iıh, +rAKI+rah +sIG, +sUZ; isimden fiil yapım eklerinden +IA- ve +sA-, söz konusu işlevle kullanılmıştır. İncelenen eserlerde, eklerin anlamsal olarak karşıladıkları sözcükler şunlardır:

1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri:

1.1.1. +AGU

Ek, sözcüğe “her” anlamı katmaktadır.

1.1.1.1. “her” anlamıyla:

Kar. “saķınıuķ tile sen kisi ay bũgũ/saķınıuķ bolunsa bolur *törtẽgũ*” (KB-I: 452) = “Ey hakĩm insan, takvâ sâhibi olan kadın iste; takvâ sâhibi biri bulunursa, *her dört şey* onda birleşmiş olur.” (KB-II: 326).

1.1.2. +GU

Ek, sözcüğe “her” ve “için” anlamı katmaktadır.

1.1.2.1. “her” anlamıyla:

³ Eklere sözcük anlamı verilirken tarafsızlığın sağlanabilmesi amacıyla her tarihî döneme ait - farklı kültürel çevreler söz konusuysa bu detaya dikkat edilerek- en az iki eser belirlenmiştir. Yine aynı amaçla Türkiye Türkçesine aktarımı bulunan eserlerdeki aktarımlardan yararlanılmıştır. Türkiye Türkçesine aktarımı bulunmayan eserlerde ise sözcüklerin ekli anlamı, eserlerin dizin bölümünde yer alıyorsa yararlanılmış, yoksa söz konusu anlam tarafımızca verilmiştir. Bazı aktarımlarda ise araştırmacının kurduğu anlam alanından çıkmamak ve herhangi bir anlamsal değişimeye sebebiyet vermemek kaydıyla, eke sözcük anlamı yine tarafımızca verilmiştir.

Kar. “*ikigü* ajunda bu er buldı *çut*” (KB-I: 144)=“o kimse *her iki* dünyada mes’ûd olur.” (KB-II: 101)

Har. “*Ékegü* yaraştılar” (NF: 121)=“*Her ikisi* anlaştı” (NF-Akt.:127)

1.1.2.2. “için” anlamıyla:

Kar. “yigitlikni ıdtım *çarılıkka* tegdim/yana yanğıl emdi *negü* söz tağıttım” (KB-I: 647)=“Gençliğimi elden çıkardım, ihtiyarlığa geldim; sadede gelemim, sözü *niye* dağıttım.” (KB-II: 470). Sözcük, Türkiye Türkçesine “niçin” olarak aktarılabilir.

1.1.3. +çI

Ek, “olan” sözcüğüne ve “iki+sözcük+II/IU” şeklinde özetlenebilecek söz grubuna karşılık gelen anlamlarla kullanılmıştır:

1.1.3.1. “olan” anlamıyla:

Kar. “buğun *başçI* begke bu hımmet kerek” (KB-I: 229)=“Halka *baş olan* beye himmet lâzımdır” (KB-II: 160)

1.1.3.2. “iki+sözcük+II/IU” anlamıyla:

Kar. “kim ol *yüzçI* erse kişi yiği ol/kerek erse yiglik yorı *yüzçI* bol”=“Kim *iki yüzlü* ise, o itibâr sâhibidir/itibarda olmak isterseniz git, *iki yüzlü* ol” (AH: 73 ve 97)

1.1.4. +dAK/+dAG

Ek, sözcüğe “ile” ve “kadar” anlamları katmaktadır.

1.1.4.1. “ile” anlamıyla⁴:

Çağ. “Bu fakirning hayālīga *andaç* kilür kim...”=“Bu fakirin hayaline *şöyle* gelir ki...” (MN: 11 ve 323)

“...*andaç* aytmak kerek...”=“...*şöyle* söylemek gerek...” (ŞT: 111 ve 232)

1.1.4.2. “kadar” anlamıyla:

Çağ. “Kara Hân zamânıda kâfirlikde *andaç* muhkem irdiler kim...”=“Kara Han zamanında kâfirlikte *o kadar* katıydılar ki...” (ŞT: 123 ve 235)

1.1.5. +IA

Ek, “iken, oldukça”, “her, birlikte, birden”, “vakit(i)” ve eklendiği sözcüğün tekrarı anlamını vermektedir.

1.1.5.1. “her, birlikte, birden” anlamıyla:

Har. “Biri birindin ağrıldılar, *ékelesi* tirildiler” (KE-I: 352). “*ikisi birden*” (KE-II:180)

EAT “*ikilesi* ökünç birle ağlar émdi”. “*ikisi birlikte*” (KY: 182 ve 594)

Çağ. “Hâce *ikkelesin* tüketti ve dívânıda bitidi.”=“Hâce *her ikisini* tamamlayıp divanına yazdı.” (MN: 29 ve 341)

⁴Çalışmada yer alan bazı eserlerin Türkiye Türkçesine aktarımında ekin karşılığı olan *ile*’nin ekleşmiş şekli +(y)IA kullanılmıştır.

1.1.5.2. “iken, oldukça” anlamıyla:

Kar. “*Tirigle* tapındıḡ ötediḡ ḡakım/ölürde muḡaḡıp yidiḡ ḡem ḡamım” (KB-I: 173)=“*Hayatta iken*, hizmet ettin ve hakkımı ödedin; ölürken de beni düşündün ve benim için üzüldün.” (KB-II: 120)

1.1.5.3. “vakti” anlamıyla:

Har. “*Kündüz* okur *tünle* kıpar” (KE-I: 4). Sözcük, “gece vakti” olarak aktarılabilir.

EAT “*Tanla* bir yazıda hep dirildiler”=“*Şafak vakti* ovada toplandılar...” (MT: 324-325)

“*Tanla* turan tâ’ate Tanrı-evine ir gider” (YD: 83). Sözcük “tan vakti” olarak aktarılabilir.

Osm. “Men dimezdüm mi ki *tanla* ağlayasıdur gülen” (FD-466:4-5). Sözcük, “tan vakti” olarak aktarılabilir.

1.1.5.4. Eklendiği sözcüğün tekrarı işleviyle kullanılması:

EAT Niçe mü’mindür ‘acab gıybet diyen/Kardaşınuḡ *dirile* etin yiyen”=“Bu şekilde gıybet eden ve kardeşinin *diri diri* etini yiyen nasıl mümin olur?” (MT: 330-331)

1.1.6. +IAyU/+IAyIn/+IAy

Eklendiği sözcüğe “gibi” ve “şekilde” anlamı katmaktadır.

1.1.6.1. +IAyU

1.1.6.1.1. “gibi” anlamıyla:

Kar. “uluḡ tutsa ḡamyet kör *arslanlayu*lüḡi teg usuz bolsa tünle sayu” (KB-I: 246)=“*Arslan gibi*, hamiyeti yüksek tutmalı; baykuş gibi, geceleri uykusuz geçirmelidir.” (KB-II: 173)

1.1.6.1.2. “şekilde” anlamıyla:

EUT “*ançulayu* iderü yorıyu neçede bir yirke tegip körti.”=“O *şekilde* takip edip yürüyerek ne zamandan sonra bir yere ulaşmıştı.” (BOOB: 50 ve 69)

1.1.6.2. +IAyIn

1.1.6.2.1. “gibi” anlamıyla:

EAT “Her biri *bulutlayın* gürleri-idi”=“Her biri *bulut gibi* gürleri...” (MT: 546-547)

“*Kağılık Koca* anı *gördüḡinleyin* yıl kibi yetdi, yilim kibi yapışdı” (DK: 199). Sözcük, “görür görmez” veya “gördüḡü gibi” olarak aktarılabilir.

“*Mûsi’leyin* hayrân olup Tûr Tag’ında kalan benem” (YD: 241). Sözcük “Musa gibi” olarak aktarılabilir.

Kıp. “*yavleyin*, aar ok sinḡin”=“*Yağ gibi*, ona sindim” (CC: 381)

1.1.6.3. +IAy

1.1.6.3.1. “gibi” anlamıyla:

Kıp: “Ave saa kim *kügürçinley*”=“Selam sana ki *güvercin gibi*” (CC: 384)

1.1.7. +II/ +IU (<+IIG/ +IUG)

Eklendiği sözcüğe, “bulunan”, “işlemeli” ve “sahip(i)” anlamlarını verdiği tespit edilmiştir.

1.1.7.1. “bulunan” anlamıyla:

Kıp. “*ötlî sirke içirdiler*”=“Ödlü sirke içirdiler” (CC: 386). Sözcük, “öd bulunan” olarak aktarılabilir.

1.1.7.2. “işlemeli” anlamıyla:

EAT“*Ķan ˆTuralı altunlu ince keten bizini biline Őardı*” (DK: 188). Sözcük, “altun işlemeli” olarak aktarılabilir.

1.1.7.3. “sahibi” anlamıyla:

EAT“*Hey Dirse Ķan biglik virgil bu oĶlana/TaĶt virgil erdemlödür*” (DK: 82) . Sözcük, “erdem sahibidir” olarak aktarılabilir.

Kıp. “*devletli ol kim yidi daĶı yidürdi ammā devletsiz ol kim müteferriĶ māl cem´ itti yimeyin Ķoydı kitti.*” Sözcük, “ikbal sahibi” anlamında kullanılmıştır. (GT: 158 ve 243)

1.1.8. +IIG/ +IUG

Eklendiği sözcüğe “sahibi” anlamları katmıştır.

1.1.8.1. “sahip(i)” anlamıyla:

Kar. “*neĶe pür hünerlîĶda bir ‘ayb bolur*”=“ne kadar *hüner sâhibi* olsa, bir kusuru bulunur” (AH: 70 ve 95)

“*kiŶide talusı uvutluĶ kiŶi/uvutluĶ kiŶi ol kiŶide baŶı*” (KB-I: 235)=“İnsanların seçkini *hayâ sâhibi* olanıdır; *hayâ sâhibi* olan kimse, insanların başıdır.” (KB-II: 165)

Har. “*Mekkede olarnıĶ ĶardaŶları bar erdi Mu‘âviye atlıĶ, mällîĶ, cevân-merd erdi*” (KE-I: 3). Sözcük, “mal sahibi” olarak aktarılabilir.

1.1.9. +IİK/ +IUK/ +IıĶ

Eklendiği sözcüğe, “için”, “mal(i), (yapacak) malzeme”, “olmak”, “üvey”, “yaŶ” anlamları katmaktadır.

1.1.9.1. “için” anlamıyla:

Kar. “*nelük bu ajunĶa Ķılır sen Ķile*”=“*niçin* bu dünyadan Ŷikâyet ediyorsun” (AH: 72 ve 96).

“*Ķanı bir könilik ĶılıĶlı Ķanı/Ķanı tenĶrîlik iş yorıĶlı Ķanı*” (KB-I: 639)=“Hani, doğruluk ile hareket eden kim var; hani *Allah rızâsı için* iş gören kim var.” (KB-II: 464)

Har. “*İmâm ol ‘azîzni tanĶrîlik döŶt tutmuş erdi*” (NF: 153)=“İmâm o yüce, saygıdeĶer kiŶiyi *Allah (cc) için* dost edinmişti” (NF-Akt.: 154)

“ne boldun *nelük* yıĶlar-Ŷen?” (KE-I: 17). “niçin” (KE-II: 464)

EAT“senin gibi melik oda tapınmak *nelik*”. “niçin” (KY: 230 ve 713)

1.1.9.2. “mal(ı), (yapacak) malzeme” anlamıyla:

Kıp. “atam anam *dünyâ-lik* için kanımni tökmege destür birdi-ler” (GT: 32). Sözcük, “dünya malı” olarak aktarılabilir.

Çağ. “...men *dünyelik* için...”=“Ben *dünya nimetleri* yüzünden...” (ŞT: 151 ve 244)

Osm. “Şekker-i lâ‘i-i lebünden başa *halvâluğ* gerek” (ZD-190: 5). Sözcük, “helva yapacak malzeme” olarak aktarılabilir.

1.1.9.3. “olmak” anlamıyla:

Har. “Yüsuf yalavaç süñükin *kaydalığın* bilgen bar mu?” (KE-I: 161). Sözcük, “nerede olduğunu” olarak aktarılabilir.

“nefs yemek, içmek, tena‘um, *kadğusuzluğni* tiler” (NF: 45)=“Nefis; yemek, içmek, zevküsefa ile *tasasız olmayı* ister.” (NF-Akt.: 61)

EAT“ol kurd aydur ben yūsufı hîç körmedüm/hem dağı *kandalığın* hem bilmedim” (KY: 201). Sözcük “nerede olduğunu” olarak aktarılabilir.

“*Anamuzluğu*na inanur-ıduk”=“...*annemiz olduğuna* inanırdık” (MT: 160-161)

“*Niteligüm* soran işit hikâyet” (YD: 63). Sözcük “nasıl olduğumu” şeklinde aktarılabilir.

Kıp. “‘âkil-lar katında *ma‘zül-luğ* yahşî-rağ” (GT: 22). Sözcük, “azledilmiş olmak” olarak aktarılabilir.

Osm. “Hîç reng ilen maña *âbâdlık* mümkün değül” (FD-308:2). Sözcük, “abad olmak” olarak aktarılabilir.

1.1.9.4. “üvey” anlamıyla:

Kıp. “atalığ=“manevi baba, üvey baba” (CC: 338)

1.1.9.5. “yaş” anlamıyla:

Har. “Oğullar *kiçiglikde* öldiler” (KE-I: 282). Sözcük, “küçük yaşta” olarak aktarılabilir.

1.1.10. +rAK/+rağ (<+rAK)

Eklendiği sözcükleri, miktar bakımından derecelendiren anlamlı sözcüklerin yerini tutmaktadır. Bu bakımdan bazı örneklerde sıfatların, bazılarında ise zarfların görevini üstlenmektedir.

1.1.10.1. “çok” anlamıyla:

Çağ. “*Tündrağ* meşreblık kişi irdi.”=“*Çok sert* mizaçlı kişiydi.” (MN: 68 ve 383)

1.1.10.2. “daha” anlamıyla:

Kar. “hârişlik kılurmu munı *eğgürek*”=“harislik bunu *daha iyi* yapar mı?” (AH: 65 ve 93)

“kālî mundağ erse boğ ortu kerek/boğı ortu bolsa bolur *edgürek*” (KB-I: 225) = “Onun için bey orta boylu olmalıdır; orta boylu olması *daha iyidir.*” (KB-II: 157)

Har. “yağrın etinge taķı kol etinge *köprek* sürtti” (NF: 24) = “kol ve kürek kemiğindeki etlere *daha çok* sürdü.” (NF-Akt.: 44)

“Yüzünüz kündin *yarukrak*” (KE-I: 106). Sözcük, “daha parlak” olarak aktarılabilir.

EAT “Kim yolu Gülşehri’den *yigrek* bile” = “...yolu Gülşehri’den *daha iyi* bilir.” (MT: 10-11)

“*Menden yigrek* Kâdir size oğul vire” (DK: 170). Sözcük, “daha iyi” olarak aktarılabilir.

“Dost mahfiline geçe gör andan *yigrek* turak nedür” (YD: 85). Sözcük “daha iyi” olarak aktarılabilir.

Kıp. “*yaşırahtur*” = “daha iyidir” (CC: 360)

Osm. “Servden *yiğrek* gelür ol kâmet-i menzun maña” (FD-137:3). Sözcük, “daha iyi” olarak aktarılabilir.

Çağ. “Fakırğa songğı beyti maṭla’dın *hoşrak* kilür kim:” = “...son beyti (makta beyti) fakire göre matla beytinden *daha güzeldir.*” (MN: 57 ve 372)

“...kelinler *yaşırarak* bilürler...” = “...gelinler *daha iyi* bilirler...” (ŞT: 127 ve 237)

1.1.10.3. “en” anlamıyla:

Çağ. “*Kiçikreki* Mîr Maḥdüm’dur kim atı Seyyid Muhammed irdi.” = “*En küçüğü*, adı Seyyid Muhammed olan Mîr Maḥdüm’dur.” (MN: 7 ve 319)

“...barça illerdin Türmenğa *yakınrak* olturğan Hıṭây ve Kanklı ve Nayman irdiler.” = “Bütün kavimlerin içinde Türkmen’e *en yakın* oturanlar Hıṭay, Kanklı ve Naymanlardır.” (ŞT: 169 ve 251)

1.1.10.4. “pek” anlamıyla:

Çağ. “Güşe’i ihtiyâr kılğan cihetdin leṭâyif-i ṭab’ı *azrak* şöhret tuttı.” = “Bir köşeye çekilerek yaşadığından tabiatının güzellikleri *pek az* şöhret buldu.” (MN: 15 ve 327)

1.1.11. +sIG

Ek, sözcüğe “gibi” anlamı katmaktadır.

1.1.11.1. “gibi” anlamıyla:

Kar. “*yıparsıg* kara başka kafur aşudum” (KB-I: 645) = “*Misk gibi* kara başıma kâfur örttüm” (KB-II: 468)

1.1.12. +sUz

Yoksunluk ifade eden ek, sözcüğe “olmadan” ve “olmayan” anlamları katmaktadır.

1.1.12.1. “olmadan, olmaksızın” anlamıyla:

EAT“yūsufsuz nefsum qarār kılmaz émdi”. Sözcük “Yusuf olmaksızın” anlamındadır. (KY: 178 ve 865)

“*Bensüz* iremeye sîmurga kışı”=“...*ben olmadan* kimse simurga kavuşamaz.” (MT: 10-11)

“Sûretler ün diyemez söz *kendüsüz* söylenmez” (YD: 71). Sözcük “kendi olmadan” olarak aktarılabilir.

Kıp. “közüm *sen-siz* cehân-nı körmegey idi” (GT: 124). Sözcük, “sen olmadan” olarak aktarılabilir.

Osm. “Yoĥ mecālüm özge gül-ruĥsäre *sensüz* baĥmaĥa” (FD-417:3). Sözcük, “sen olmadan” olarak aktarılabilir.

“Ol *meh-rūsuz* geĥen bayrama nisbet” (ZD-78: 5). Sözcük, “ay yüzlü olmadan” olarak aktarılabilir.

1.1.12.2. “olmayan” anlamıyla:

Kıp. “Kim yazuĥ bile daĥı *arıksuz* köñül bile...”=“Kim günah ile *saf olmayan* kalp ile...” (CC: 361)

1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri:

1.2.1. +IA-

Ek, sözcüğe “etmek” anlamı katmaktadır.

1.2.1.1. “etmek” anlamıyla:

Osm. “Ey felek ol mâĥı aĥyār ile *aĥşamlatma* kim” (ZD-380: 3). Sözcük, “akşam ettirme” olarak aktarılabilir.

1.2.2. +sA-

Ekin sözcüğe kattığı anlam, “istemek”tir.

1.2.2.1. “istemek” anlamıyla:

Kıp. “ten ten bile *kutkaruvsap*,/ itlenmişlerini *tabuvsap*.”=“bedeni ile *kurtarmak isteyip*,/kaybolmuşları *bulmak isteyip*.” (CC: 396)

2. Sözcük Eşdeğerli Çekim Ekleri:

Eser taramalarında en çok örneğin, isim çekim eklerinde olduğu tespit edilmiştir.

2.1. İsim Çekim Ekleri:

Sözcük işleviyle kullanıldığı tespit edilen ekler arasında örneklerin, hâl ekleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir:

2.1.1. İyelik Ekleri

İyelik eklerinden sadece 3 teklik şahıs iyelik ekinin, “olarak” anlamı kattığı bir örnek tespit edilmiştir:

2.1.1.1. “olarak” anlamıyla:

Kar. “bu sözke *tanuķı* bu beytig oķı” (KB-I: 221)=“Bu söze *şâhit olarak*, Şu beyti oku” (KB-II: 154)

2.1.2. Hâl Ekleri:

2.1.2.1. Yönelme Hâli:

Türkçenin tarihî dönemlerinde +GA/+KA ve +A şekillerinde kullanılan ekin, cümlede anlam bütünlüğünü kurmak için eklendiği sözcüğe kattığı anlamlar Şunlardır:

2.1.2.1.1. +A

2.1.2.1.1.1. “için” anlamıyla:

Kar. “sözüm *oğluma* sözledim men tonĝa/oğul minde altın maĝa ne tenĝe” (KB-I: 35)=“Ey yiğit, ben bu sözü *oğlum için* söyledim; oğul benden aşağı derecededir ve bana nasıl denk olur.” (KB-II: 24)

EAT“yūsufı *alduğına* piŐmān oldu” (KY: 262). Sözcük “aldığı için” olarak aktarılabilir.

“Dirlik *adsuz kiŐiye* ölüm-durur”=“...dirlik de *adı olmayan kişi için* ölüm demektir.” (MT: 118-119)

Kıp. “meni öltürgen *öltürgenine* özi küyüp kildi” (GT: 113). Sözcük, “öldürdüğu için” olarak aktarılabilir.

Osm. “Kim verem ħabs-i bedenden *çıĝmaĝa* ruĝsat saĝa” (FD-146:2). Sözcük, “çıkmaq için” olarak aktarılabilir.

“Sen benüm Őayruluđum *görmege* ħandan gelesin” (ZD-409: 3). Sözcük, “görmek için” olarak aktarılabilir.

2.1.2.1.1.2. “ile” anlamıyla:

EAT“*Oi hevāya* gönli çün uçar-ıdı”=“Gönlü *ona kavuŐmak istediği ile* uçmaya baŐlayınca...” (MT: 44-45)

2.1.2.1.1.3. “karşılığında” anlamıyla:

EAT“*ħardaŐlarım az bahāya* satmasaydı” (KY: 212). Sözcük “fiyat karşılığında” olarak aktarılabilir.

“*Degme bir on akçaya* bir kez aluĝ”=“...her bir on akçaya...” (MT: 534-535). Söz grubu, “her bir on akçe karşılığında” olarak aktarılabilir.

2.1.2.1.1.4. “üstüne, üzerine” anlamıyla:

EAT“*Hācet degüldür bana aga* kara yazaram” (YD: 234). Sözcük “ak üstüne” olarak aktarılabilir.

2.1.2.1.1.5. “zaman” anlamıyla:

Kök. “Men [özüm *kaĝan olurtuķuma* yir sayu] barmış budun ölü yitü yadağın yalıĝın yana kelti.”=“Ben kendim *kaĝan oturduğumda*, her yere gitmiş olan millet öle yite, yaya olarak çıplak olarak dönüp geldi.” (OA: 18-19). Söz grubu, “kaĝan olarak tahta oturduğum zaman” olarak anlamlandırılabilir.

2.1.2.1.2. +GA+KA

2.1.2.1.2.1. “gibi” anlamıyla:

Kar. “kamuğ ‘aybın *erdemke* tutmuş köngül” (KB-I: 353) = “onun bütün kusûrlarını gönlün *fazîlet gibi* kabûl etmiş.” (KB-II: 257)

Çağ. “Kün Hân atasının *kılğanığa* ‘amel kılıp...” = “Kün Han babasının *yaptığı gibi* yapıp...” (ŞT: 152 ve 245)

2.1.2.1.2.2. “hakkında” anlamıyla:

Kar. “kim erse *bu dört işke* beğ işke i’tîkat/tutar erse miñg la‘n ıdur men aña” = “Kim (onun) *bu dört arkadaşı hakkında* kötü itikad beslerse/Ona bin (kere) lânet ederim” (AH: 44 ve 83)

“yanut birdi öğdülmiş aydı ilig/*bu işke* idi keğ yetürsü bilig” (KB-I: 280) = “Öğdülmiş cevap verdi ve: -Hükümdar *bu husus hakkında* çok düşünmelidir.” (KB-II: 198)

Har. “Tanğrıdın korkğıl tağı *hōcañgka* edgü sağıñıl” (NF: 84) = “Allah’tan (cc) kork ve *sahibin hakkında* iyi şey düşün!” (NF-Akt.: 95)

Kıp. “memleket maşlahatından *bir mühim işke* endîşe kılur idi-ler” (GT: 40). Söz grubu, “bir mühim iş hakkında” olarak aktarılabilir.

2.1.2.1.2.3. “her” anlamıyla:

Kar. “kılıç baş özele meşşel beglik ol/*küniñge* añañg miñg hıtañlıg işi” (KB-I: 231) = “Beylik baş üzerinde bir kılıç gibidir; *her gün* onun için tehlikeli bin iş vardır.” (KB-II: 162)

2.1.2.1.2.4. “hususunda” anlamıyla:

Çağ. “Ve Mîr’niñ müfriñ *ta‘ām yimekke* köp şa‘fları bar.” = “Mîr’in fazla *yemek yeme hususunda* zaafı vardı...” (MN: 134 ve 453)

2.1.2.1.2.5. “için” anlamıyla:

Kök. “Öküş tiyin *neke* korkur biz?” = “Çok diye *niye* korkuyoruz.” (OA: 76-77). Sözcüğe, “niçin” anlamı verilebilir.

EUT “Çıgañy er oğlu *kazgañçka* barmış.” = “Yoksul (bir) adamın oğlu (*para*) *kazanmaya* gitmiş.” (IB: 22 ve 30). Sözcük, “(para) kazanmak için” olarak aktarılabilir.

Kar. “*tavarsızka* bilgi tükenmez *tavar/neşepsızka* bilgi yirilmez neşeb” = “Bilgi, *malı olmayan için*, tükenmez bir hazinedir/bilgi, *nesezsiz için*, verilmez bir neseptir” (AH: 50 ve 87)

“*ajun tutguğa* er ukuşluğ kerek/*buğun basguğa* ög kerek hem yürek” (KB-I: 38) = “*Dünyayı elde tutmak için*, insan anlayışlı olmalıdır; *halka hâkim olmak için* ise, hem akıl hem cesâret gerektir.” (KB-II: 27)

Har. “vesvese birle uçmağdın *çıkarmakğa* oğradı” (KE-I: 15). Sözcük, “çıkarmak için” olarak aktarılabilir.

“Peygāmbēr ‘as bardı ‘iyādatka” (NF: 4)=“*hasta ziyareti için yanına vardı.*” (NF-Akt.: 27)

EAT“şem‘ün aydur yā yūsuf nige küldün”. “niçin” (KY: 185 ve 715)

Kıp. “bizni *tirgizmekge* öldi”=“*bizi diriltmek için öldü.*” (CC: 384)

“tā‘at degül *hācet-ke* kildim *ticāret-ke* degül”. Birinci sözcük, “dilek için”, ikinci sözcük ise “ticaret için” olarak aktarılabılır. (GT: 48 ve 258)

Çağ. “Öz cismiğa tutuşkan şu‘leni yārğa ‘arz kılurğa...”=“Kendi cismine tutuşan şu‘levi sevgiliye *bildirmek için...*” (MN: 224 ve 548)

“...uluğ atasınıñ şer‘atığa ‘amel kılıp...”=“...büyük babasının şeriatı için çalışıp...” (ŞT: 114 ve 233)

2.1.2.1.2.6. “içine” anlamıyla:

Kar. “ot ıdı *buğunka* buzıldı ili/yıkıldı siziksiz bu beglik ulı” (KB-I: 230)=“O *halkın içine* ateş atmış olur; memleketi bozular ve hiç şüphesiz, beyliğin temeli yıkılır.” (KB-II: 160)

2.1.2.1.2.7. “iken” anlamıyla:

Kar. “topık yastadıñ emdi *oldurğuka*/ne oldruğ yiri bu ma köñglün uka” (KB-I: 81)=“*Otururken*, altına bir top koyup, üstüne oturdun; böyle bir şeyin üzerine oturulurmu, bir düşün.” (KB-II: 57)

2.1.2.1.2.8. “ile” anlamıyla:

EUT“*Tengri küçinğ*e tag üze yol sub körüpen, yiş üze yaş ot körüpen, yorıyu barıpan, sub içipen, yāş yipen ölümde ozmış tir.”=“ (Sonra) *Tanrının inayeti ile* dağ üstünde yol (ve) su görerek, dağ çayırında (da) taze ot görerek yürüyüp gitmiş; su içip taze (ot) yiyerek ölümden kurtulmuş, der.” (IB: 20 ve 28)

Kar. “kara karnı toğsa kör uđ teg yatur/*yava* sözke avnur özin semritür” (KB-I: 116)=“Avâmın karnı doyarsa, bak, öküz gibi yatar; *boş sözler ile* avunur ve vücûdunu besler.” (KB-II: 82)

Har. “*Ümmetiğa* buluşuban yerge kalğan Muştafā” (KE-I: 3). Sözcük, “ümme-i ile” olarak aktarılabılır.

“Kaçan kim Peygāmbēr ‘as yigirmi yaşka teggende Abū Tālib Hādīca hātunni *Peygāmbēr ‘as’ka* cüftlendürdi” (NF: 3)=“Ebu Talip, Hz. Peygamber (sav) yirmi beş yaşına gelince *Hız. Hatice ile* evlendirdi.” (NF-Akt.: 26)

Çağ. “*Nazmğa* hem gāhı meşğül bolur irdi.”=“Bazen de *nazmla* meşgul olurdu.” (MN: 16 ve 328)

“...atamız tahtında oturup *yurt işige* meşğül bolduğ”=“...babamızın tahtına oturup *memleket işleriyle* uğraştık.” (ŞT: 108 ve 231)

2.1.2.1.2.9. “karşılığında” anlamıyla:

Har. “tevelerni yükleri birle maña satğıl *tört miñ altunğa* alayın” (KE-I: 292). Söz grubu, “dört bin altın karşılığında” olarak aktarılabılır.

Kıp. “belī on altunğa satın aldı” (GT: 67) Söz grubu, “on altın karşılığında” olarak aktarılabilir.

2.1.2.1.2.10. “tarafından” anlamıyla:

Kar. “ay ilig bu kaç neñg kerek begke kör/buğunğa sevülse orun bolsa tör” (KB-I: 224) = “Halk tarafından sevilmesi ve itibar görmesi için, ey hükümdar, beyin şu bir şeye sâhip olması lâzımdır.” (KB-II: 156)

Çağ. “Ol hem atasınıñ kâtılığa maqtül boldı.” = “O da atasının katili tarafından katledildi.” (MN: 46 ve 360)

2.1.2.1.2.11. “yüzünden, sebebiyle” anlamıyla:

Kar. “kişi neñgi alma yime tökme qan/bu iki yazuqqa ulır çıksa can” (KB-I: 157) = “Başkasının malını alma ve kan dökme; ölüm döşeginde insan bu iki günah yüzünden inler.” (KB-II: 109)

2.1.2.2. Bulunma Hâli:

Bulunma hâli ekinin cümlede anlam bütünlüğünü kurmak için eklendiği sözcüğe kattığı anlamlar şunlardır:

2.1.2.2.1. “arasında” anlamıyla:

Kar. “ol ol hâlk talusu kişi kutluğı/törütmişde yok bil aña tuş teñge” = “O yaradılanların (en) seçkini ve insanların (en) kutlusudur/Bil ki, yaradılanların arasında onun eşi ve dengi yoktur” (AH: 43 ve 83)

“bu türk beglerinde atı belgölüg/tonğa alp er erdi qutı belgölüg” (KB-I: 43) = “Bu türk beyleri arasında adı meşhur ve ikbâli ayan-beyan olanı Tonga Alp-Er idi.” (KB-II: 31)

Har. “Kuşlarda tansukrak kuş yarasag turur” (KE-I: 243). Sözcük, “kuşlar arasında” olarak aktarılabilir.

2.1.2.2.2. “asıl” anlamıyla⁵:

EAT “aziz ahvâl netelügin bellü bildi” (KY: 293). Sözcük “nasıl olduğunu” olarak aktarılabilir.

“Pâdişâhlar-ıla nite çıkasın” = “...pek çok padişahla nasıl başa çıkacaksınız?” (MT: 16-17)

“Niteligüm soran işit hikâyet” (YD: 63). Sözcük “nasıl olduğumu” şeklinde aktarılabilir.

2.1.2.2.3. “bakımından” anlamıyla:

EAT “Pay Püre Big aydur: Han Kazan niçe ağlamayayın, niçe buzlamayayın, oğulda ortacum yok kartaşda kaderüm yok, Allah Ta’âla meni qarğayupdur” (DK: 116). Sözcük, “kardeş bakımından” olarak aktarılabilir.

2.1.2.2.4. “boyu” anlamıyla:

⁵ Çalışmada yer alan bazı eserlerin Türkiye Türkçesine aktarımında ekin karşılığı olan *asıl*, nasıl < ne+asıl birleşik sözcüğünde yer almaktadır.

Kar. “tüğük yüz açığ söz kişig tumlitur/*tiriglikte* kitmez köngülde yatur” (KB-I: 270) = “Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bunun tesiri bütün *hayat boyunca* devam eder, insanın gönlünden çıkmaz.” (KB-II: 191)

2.1.2.2.5. “gibi” anlamıyla:

Har. “özüngni *Süreyyâ yılduzda* körgeysen” (NF: 258) = “kendini *Süreyya yıldızı gibi* göreceksin” (NF-Akt.: 242)

2.1.2.2.6. “her” anlamıyla:

Kar. “eşit büt bu sözke kamuğ *tanğda* ten/turup tilke yüknüp tažarrı kılur” = “dinle ve bu söze inan ki, vücüt *her sabah/kalkıp*, eğilerek, dile yalvarır.” (AH: 52 ve 88)

Har. “Nūh imānğa da vet kıldı, yel Nūhnuñ sözini maşrıqdın mağrıbğa teği eltür erdi *künde* çıkıp imān keltürüñ, <Mevlîni> birleñ, meniñ peygamberlikimğa ikrār kılıñ tēyür erdi” (KE-I: 33). Sözcük, “her gün” olarak aktarılabilir.

EAT “Et yimeyüp kâni olayım direm/Anuñ uçun *günde* bir sünük yirem” = “Sabır edip, boyun eğip et yemeyeyim dediğim zaman, *günde* yalnız bir kemik yerim.” (MT: 138-139). Sözcük, “her gün” olarak aktarılabilir.

“Hanlar hanı Han Bayındır *yılda* bir kerre toy idüp Oğuz biglerin konuklar-idi.” (DK: 77). Sözcük, “her yıl” olarak aktarılabilir.

“*Günde* bin kez yanarısam dostdan yüzüm dönmez benüm” (YD: 308). Sözcük “her gün” olarak aktarılabilir.

Osm. “*Günde* yüz kez hecr tīgiylen olurdu men helâk” (FD-457:5-3). Sözcük, “her gün” olarak aktarılabilir.

“Ol nigārum *günde* yüz kerre geçe idi kâş naqş” (ZD-116: 1). Sözcük, “her gün” olarak aktarılabilir.

Çağ. “...pādişāh i zāz ve ikram kılğandın sonğra *yılda* biş miñ altun yarmağ ve ikki yüz ħarvār aşlığ vech ma āş üçün muqarrer kıldılar...” = “...padişah ağırlayıp ikramda bulunduktan sonra *yılda* beş bin altın yarmak ve iki yüz çuvallık erzak ihsanda bulunmayı kararlaştırdı.” (MN: 146 ve 465). Sözcük “her yıl” şeklinde anlamlandırılabilir.

2.1.2.2.7. “için” anlamıyla:

Kar. “*munıngda* eng aşnu il itgü kerek/bu iç taş kebitler arıtu kerek” (KB-I: 546) = “*Bunun için* ilk önce memleket düzene girmeli ve bütün meyhâneler ortadan kaldırılmalıdır.” (KB-II: 394)

Har. “İlahî, *uwtanmışda* sendin saña kaçar-men” (KE-I: 18). Sözcük, “utandığım için⁶” olarak aktarılabilir.

EAT “yüsuf aydur yā kardaşlarım ümîdlerim/*nete* beyle kılur-siz kardaşlarım”. “...*niçin* böyle yapıyorsunuz?”. (KY:183 ve 714)

⁶ Sözcükte iyelik eki bulunmamasına rağmen yüklem 1. teklik şahıs ekiyle çekimlenmiş olması sebebiyle 1. teklik şahıs iyelik ekli anlamı aktarılmıştır.

“Eydür uslu putlara *kanda söge*”=“O, ‘akıllı kişi *niçin* putlara sövsün...” (MT: 20-21)

Osm. “Yūsuf’ı *almağda* ehl-i ‘ışk bāzār eylegeç” (FD-175:6). Sözcük, “almak için” olarak aktarılabilir.

2.1.2.2.8. “içinde” anlamıyla:

Har. “Şālih aydı: üç yolu ün kılğanı üç ‘alāmet belğüsü turur, *üç künde* ‘azāb kelür” (KE-I: 50). Söz grubu, “üç gün içinde” olarak aktarılabilir.

EAT“Kim dahı *biñ yılda* n’olasın bilem”=“...hatta *bin yıl içinde* bile neler olacak hepsini bilirim.” (MT: 426-427)

“Kız sen maña bir yıl bağğıl, *bir yılda* gelmez-isem iki yıl bağğıl” (DK: 228). Söz grubu, “bir yıl içinde” olarak aktarılabilir.

Kıp. “*bir künde* ni kadar ta‘ām yimek kirek” (GT: 82). Söz grubu, “bir gün içinde” olarak aktarılabilir.

2.1.2.2.9. “iken” anlamıyla⁷:

Kar. “haramnı *yyürde* haram tip yisi”=“kim harâmı *yerken*, harâm diye yiyor” (AH: 74 ve 97)

“inançsız turur *kut* vefasız yayığ/*yorırda* uçar terk adağı tayığ” (KB-I: 83)=“Saâdete inanılmaz, o vefasız ve dönektir; *yürürken*, hemen uçar, ayağı kaygandır.” (KB-II: 59)

Har. “Tanğrı te‘ālā rahmet kılsun ol kulğa kim özini *tavāf kılmışta* çalāk körgüzse tēdi” (NF: 34)=“ ‘Yüce Allah, *tavaf ederken* kendini güçlü gösterene merhamet eylesin.’ buyurdu” (NF-Akt.: 52)

“*İnerde* şandūk içiçe yel kirdi” (KE-I: 61). Sözcük, “iner iken” olarak aktarılabilir.

EAT“*Çalışanda* kara polat öz kılıcuğ gedilmesün”. Sözcük, “vuruşur iken” olarak aktarılabilir. (DK: 70 ve 94)

Kıp. “il *yiterde* eygülük kıl ay fulān” (GT: 29). Sözcük, “yeter iken” olarak aktarılabilir.

Çağ. “...tahvıl-dār hisābın *edā kılrda* fāzıl kiltürmek hıyānet delilidür...”=“...tahvildar (borç senedi düzenleyen) *hesap kılar*ken fazla göstermesi hainlik delilidir.” (MN: 135 ve 455)

2.1.2.2.10. “ile” anlamıyla:

EUT“Yana *Tenğri kutınta* üçünç yılda kop esen tükel körüşmiş.”=“(Bunlar) yine *Tanrı lutfu ile* üçüncü yılda sağ salim (buluşup) görüşmüşler.” (IB: 20 ve 28)

Har. “Mūsī yetip keldi Fir‘avn müsülmān bolğu *umançıda*” (KE-I: 157). Sözcük, “umudu ile” olarak aktarılabilir.

⁷ Bazı eserlerinTürkiye Türkçesine aktarımında, i- yardımcı fiili düşmüştür.

EAT“ya ‘kūb sawçı kurd sözin kertü bildi/kendü *elinde* ol karda aş yedürdi” (KY: 202). Sözcük “eliyle” olarak aktarılabilir.

“Gevher *ögmekde* geçe key lâfumuz”=“Bütün sözlerimiz cevheri anıp, *övmekle* geçiyor...” (MT: 214-215)

“Âdem midür ‘ömrini *kullıkda* geçürmez” (YD: 455). Sözcük “kulluk ile” olarak aktarılabilir.

Kıp. “*bu irlikde* ögünüp lâf urur-sen” (GT: 76). Söz grubu, “bu yiğitlik ile” olarak aktarılabilir.

Osm. “*Ârūsında* kara bağrumı kan itmez idüm” (FD-320:2). Sözcük, “arzusu ile” olarak aktarılabilir.

“Yüz yumazuz günāhu aḡub *ağlamağda* ah” (ZD-3: 5). Sözcük, “ağlamak ile” olarak aktarılabilir.

2.1.2.2.11. “karşısında, önünde” anlamıyla:

Kar.“*törüde* ikigü maḡa bir sanı/keserde aḡın bulmağay ol mini” (KB-I: 99)=“*Kanun karşısında* benim için bunların hepsi birdir; hüküm verirken, hiç biri beni farklı bulmaz.” (KB-II: 70)

Har.“Her kün zindāndın çikarınḡ taḡı ḡalayık *közinde* on yığaç urunḡ” (NF: 129)=“Her gün hapisten çıkarın ve halkın *gözü önünde* on değnek vurun!” (NF-Akt.: 139)

2.1.2.2.12. “mevsiminde” anlamıyla:

Kıp. “*Kışta* kara kula uvşapdır”=“*Kış mevsiminde* kara kula (köleye) benziyor.” (CC: 339)

2.1.2.2.13. “sayesinde” anlamıyla:

Kar.“*ilig devletinde* itildi ajun” (KB-I: 318)=“*Hükümdarın devleti sayesinde* dünya düzeldi” (KB-II: 228)

2.1.2.2.14. “şekilde” anlamıyla:

EAT“Yalunuz bu yola *nite* gidem”=“...bu yola yalnız başıma, *ne şekilde* gidebilirim?” (MT: 10-11)

2.1.2.2.15. “ve, ile” anlamıyla:

Har.“Oğulları *İsmā’ilde İshāḡ* ‘aleyhüme’s-selām aḡın analıḡlar erdiler” (KE-I: 77). Sözcük, “İsmail ile” veya “İsmail ve” olarak aktarılabilir.

2.1.2.2.16. “yüzünden, sebebiyle” anlamıyla:

Har.“şüm-turur-sen, ḡ[avmin] *seniḡ şümluḡunda* helāk boldılar” (KE-I: 330). Söz grubu, “senin uğursuzluḡun yüzünden” olarak aktarılabilir.

Çağ. “*Faḡr ve nā-murādılıḡda* közige za’f ḡarı boldı...”=“*Fakirlik ve yoksulluk sebebiyle* gözüne zaaf (hastalık) arız oldu...” (MN: 61 ve 376)

2.1.2.2.17. “zaman” anlamıyla:

Kar. “Re’ıyyetka müşfik selim til hâlim/Velikin *buşarda* şera arslanı”=“(O) re’âyâ’ya karşı şefkatli, doğru ve yumşak dillidir/fakat *hiddetlendiği zaman* Şerâ arslanı kesilir” (AH: 45 ve 84)

“üçünçi bu kün toğsa yirke isig/çiçek yazlur *anda* tümen miñg tüsig” (KB-I: 100)=“Üçüncüsü- bu güneş doğunca, yere sıcaklık gelir; *o zaman* binlerce renkli çiçekler açılır.” (KB-II: 70)

Har. “Ol *âbdest kılmışta* ol âbdest suwı ol a’zadın kelgen yazuknı kêterür” (NF: 32)=“*abdest aldığı zaman* abdest suyu, onun organından gelen günahı giderir.” (NF-Akt.: 51)

“ferişteler *yoluğmışda* Âdem es-selâmün ‘aleyke yâ melâ’ikete’llâhi tēp selām kılur ərdirer” (KE-I: 11). Sözcük, “karşısına çıktığı zaman” olarak aktarılabilir.

EAT. “Çün kafasda kendüzünğden geçesin/*Taşra düşdükde* geñünçe uçasın”=“Kafeste kendinden geçip ölünce, dışarı atarlar, işte *o zaman* istediğin gibi gönlünce uçarsın.” (MT: 210-211). Söz grubu, “dışarı çıktığın zaman” olarak aktarılabilir.

“Şalkum şalkum tañ yilleri *esdüginde*” (DK: 78). Sözcük, “estiği zaman” olarak aktarılabilir.

“Âlem fahri Muhammed Mi’râc’a *agduğında*” (YD: 142). Sözcük, “yükseldiği zaman” olarak aktarılabilir.

Kıp. “mekke-ni ziyâret kılıp *kilgenimde* ol harîf iki menzil karşı kildi” (GT: 26). Sözcük, “geldiğim zaman” olarak aktarılabilir.

Çağ. “Anuş tağı *ölerinde...*”=“Anuş da *öldüğü zaman...*” (ŞT: 114 ve 233)

2.1.2.2.18. “zamanında” anlamıyla:

EAT “Şâdıllıkda şâd u *gamda* gussalu/Oldılar ol demde andan hisselü”=“Bunlar *sevinç zamanında* neşeli, *üzüntü vaktinde* kederli oldular ve işte o zamandan nasiplerini aldılar.” (MT: 358-359)

2.1.2.3. Ayrılma Hâli:

Türkçenin tarihî lehçelerinde *+dIn* ve *+dAn* olarak iki farklı ekle karşılanan ayrılma hâli ekinin, cümle kuruluşunda yüklendiği anlamlar şunlardır:

2.1.2.3.1. +dAn

2.1.2.3.1.1. “arasında” anlamıyla:

Kıp. “azdur *menim kullarumdan* köp şükr kılgıçı” (GT: 2). Söz grubu, “benim kullarım arasında” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.1.2. “beri” anlamıyla:

Osm. “Hâr-ü-miskîn-ü-gürisne *eyleyelden* nefis itin” (ZD-2: 6). Sözcük, “...edeli beri” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.1.3. “hakkında, ile ilgili” anlamıyla:

EAT“elvān yerler akar suwlar cümle körsün/şahralarda rawzalarda çiçek dërsün *Ikördüğünden* size kelip haber vërsün” (KY: 178). Sözcük “gördüğü (şeyler) hakkında” olarak aktarılabilir.

“Bâg uçmakdan sebak iltür-idi”=“Bahçeler *cennetten* ders verirlerdi...” (MT: 652-653). Sözcük, “cennet hakkında” veya “cennet ile ilgili” olarak aktarılabilir.

Kıp. “*inşâ ilminden* bahş kılip” (GT: 4). Söz grubu, “edebiyat ilmi hakkında” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.1.4. “için” anlamıyla:

Har. “ol kün *korkmışından* yüz yolu yazıladı” (KE-I: 155). Sözcük, “korktuğu için” olarak aktarılabilir.

EAT“kardaşlaruñ bu işi *neden* kıldı” (KY: 220). Sözcük “niçin” olarak aktarılabilir.

“Şeyhe eydür *neden* olduñ bî-karâr”=“...şeyhe ‘*niçin* kendinde değılsin?” (MT: 68-69)

“*Pusduğundan* kara tağlara tuman düşmiş”. Sözcük, “pusuya yattığı için” olarak aktarılabilir. (DK: 220 ve 251)

Kıp. “...*neden* Kristus tözdi”=“...Mesih’in o acıya *neden* dayandığını...” (CC: 362-363). Sözcük, “niçin” olarak aktarılabilir.

“Bu seniñ *râhating niden* çok dur” (GT: 76). Sözcük, “niçin” olarak aktarılabilir.

Osm. “Perişân olduğum halkı *perişân itdüğümdendür*” (FD-227:1). Söz grubu, “perişan ettiğim içindir” olarak aktarılabilir.

“*Kıp kızıl* oldu şehâ *utandüğundan* hançerün” (ZD-186: 3). Sözcük, “utandığın için” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.1.5. “ile” anlamıyla:

EAT“*Kudretinden* çün düzetdi ‘âlemi”=“...âlemi *kudreti ve gücü ile* düzenli olarak ortaya koydu...” (MT: 2-3)

“Benüm gönlüm gözüm ‘*ışkdan* toludur” (YD: 103). Sözcük “aşk ile” olarak aktarılabilir.

“*açlıkdan* her kim baksa doyar êmdi” (KY: 325). Sözcük “açlık ile” olarak aktarılabilir.

Kıp. “Söygil Tëñirmi, seniñ Bëyiñni *kërti köñlünğden, barça canıñdan, barça küçünğden* dagı *teniñden*.”=“*Samimi kalple, bütün canınla, bütün gücünle ve bedenle* Tanrı’yı, senin Rabbini sev.” (CC: 355)

“hâtırım meyli muñğa artuğrak idi *ol sebebden* kim bir vaqt arıp idim” (GT: 43-44). Söz grubu, “bu sebep ile” olarak aktarılabilir.

Osm. “Vâ’izün küfrin menüm *rüsvâlığumdan* kıp kıyās” (FD-319:6). Sözcük, “rüsvalığım ile” olarak aktarılabilir.

“*İşk odından yanışalum gel şafâ geldüñ diyu*” (ZD-129: 4). Söz grubu, “aşk ateşi ile” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.1.6. “sayesinde” anlamıyla:

EAT“*Oİ kişİ kim etmeginden yig ola*”=“*O insan ekmeği sayesinde iyi ad kazanmıştır...*” (MT: 450-451)

Kıp. “*halâlnı ħarâmdan tanımağay*” (GT: 152). Sözcük, “haram sayesinde” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.1.7. “sonra” anlamıyla:

EAT“*Bir zamândan çıkdı bir kavs-i kuzah*”=“*Sonra da gökte eleğimsağma, gökkuşağı göründü...*” (MT: 418-419). Söz grubu, “bir zaman (müddet) sonra” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.1.8. “üzerinden” anlamıyla:

EAT“*Sen şerî’ atda iki yûzden zekât/Viresin biş akça bulmaga necât*”=“*Şeriata göre sen iki yûz üzerinden zekat belirler ve kurtulmak için beş akça verirsin.*” (MT: 594-595)

2.1.2.3.1.9. “yerine” anlamıyla:

Osm. “*Beyle görmekten esîr-i derd-i hicrân olsa yeğ*” (FD-277:2). Sözcük, “görmek yerine” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.1.10. “yüzünden, sebebiyle” anlamıyla:

EAT“*Oİ hevesden bu kafesde kalmışuz*”=“*...bu heves yüzünden kafesi boylamışız.*” (MT: 200-201)

Kıp. “*...ol kénsi yazukından astrı yaman sasır...*”=“*...kendi günahı yüzünden çok kötü kokuyor...*” (CC: 357-358)

“*sultân ol vezîrden melûl bolup*” (GT: 8). Söz grubu, “o vezir yüzünden” olarak aktarılabilir.

Osm. “*Gören anı şanur ki şafağdan kızarubdur*” (ZD-108: 5). Sözcük, “şafak yüzünden” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.2. +dlIn

2.1.2.3.2.1. “asıl” anlamıyla:

Har. “*Şen kim-şen meni nedin bildiñ?*” (KE-I: 182). Sözcük, “nasıl” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.2.2. “hakkında” anlamıyla:

Har. “*Resûl ‘aleyhi’s-selâmnı yalğanğa tuttılar Beytû’l-Mağdisdin sordılar, neşer kördüñ? tédiler.*” (KE-I: 312). Söz grubu, “Mescid-i Aksa hakkında” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.2.3. “için” anlamıyla:

EUT“*kesinlerniñ sapınta teğşilmekdin öd kolu dört uluğlar itişip teğşilürler öd iyin bu ödlerte...*”=“(Sayılan bu) kesinlerin sırasında mevsim devresi *değıştiğinden* dört

büyük (mevsimin) düzene girip değiştiği zamana göre bu zamanlarda ...” (BOOB: 40 ve 60). Sözcük, “değiştiği için” şeklinde anlamlandırılabilir.

Har. “Kurbānı köyürmek bu şer‘atde *nedin* harām boldı?” (KE-I: 21). Sözcük, “niçin” olarak aktarılabilir.

EAT “bu kez yūsuf anlardın hemen korktı/*koruḡmaḡdın* kulluḡa rāzī oldı” (KY: 213). Sözcük “korktuḡu için” olarak aktarılabilir.

Çağ. “Kara halknıḡ *tili kelmeslikindin* kafnı cim oḡuy turur.”=“Halk, *dili dönmediḡinden* kafı cim okuyor. (ŞT: 134 ve 238). Söz grubu, “dili dönmediḡi için” şeklinde aktarılabilir.

2.1.2.3.2.4. “ile” anlamıyla:

Kar. “baḡıl tirdi zer sim *ḡaramdın* öküḡ”=“Hasis, *harām ile*, çok altın ve gümüş topladı” (AH: 59 ve 91)

“karındın çıkardınḡ *karınḡa kirür/ḡeḡerdin* igidting yılanḡa birür” (KB-I: 169)=“Karından çıkardın, tekrar karına giriyorum; *ḡeker ile* beslediḡin bu vücūdu yılanaya veriyorum.” (KB-II: 117)

Har. “Ḥaḡ te‘ālā ‘aḡılarnı helāk kıldı ma‘ḡiyātlar[i] *sebebidin.*” (NF: 212)=“Cenabıhak günahkârları, isyanları *sebebiyle* yok etti” (NF-Akt.: 203)

“Ya ḡüb *sewünmiḡdin* oyḡandı” (KE-I: 139). Sözcük, “sevinç ile” olarak aktarılabilir.

Çağ. “*Teberrük cihetidin* ikki matla‘ bitilür.”=“*Teberrük sebebiyle* iki matla yazıldı.” (MN: 6 ve 318)

2.1.2.3.2.5. “karşısında” anlamıyla:

Kar. “anıḡ *baḡḡışşindin* bulit uvtanur”=“Onun *ihsânı karşısında* bulutlar utanır” (AH: 45 ve 84)

2.1.2.3.2.6. “sayesinde” anlamıyla:

Kar. “tilekim bu ol kim maḡḡa kelḡüḡi/bayusa *meningdin* beḡüse küḡi” (KB-I: 311)=“Asıl dileḡim şudur: bana gelen kimse zenginleşsin, *benim sayemde* kudret ve nüfūzu artsın.” (KB-II: 222)

Har. “Ol yıḡaḡ kuruḡ erdi Meryem *berekâtıdın* yaşardı” (KE-I: 240). Sözcük, “bereketi sayesinde” olarak aktarılabilir.

2.1.2.3.2.7. “üzerinden” anlamıyla:

Kar. “özünḡ menḡü beglik tilese tuḡı/törü kıll *buḡundın* kölüḡil küḡi” (KB-I: 161)=“Eḡer devamlı ve ebedî beylik istiyorsan, adâletten ayrılma ve *halk üzerinden* zulmü kaldır.” (KB-II: 112)

Har. “İsā peyḡamber ‘as’dın altı yüz yigirmi yıl keḡmiḡ erdi kim” (NF: 3)=“İsā Peyḡamber’in *üzerinden* altı yüz yirmi yıl geḡtiḡini” (NF-Akt.: 26)

2.1.2.3.2.8. “yüzünden, sebebiyle” anlamıyla:

Kar. “*tilindin* töküldi telim er qanı”=“bir çok adamların kanı *dilleri yüzünden* döküldü” (AH: 51 ve 87)

Har. “İblīs Başrağa tüşti anıñ *şūmlıqındın* cühūdlar anda üküş boldı” (KE-I: 19). Sözcük, “uğursuzluğu yüzünden” olarak aktarılabilir.

2.1.2.4. Eşitlik Hâli:

Eşitlik hâli ekinin cümlede anlam bütünlüğünü kurmak için eklendiği sözcüğe kattığı anlamlar şunlardır:

2.1.2.4.1. “asıl” anlamıyla:

Kök. “eçim qağan olurtuğında tört buluñdağı budunuğ *nençe* itm[iş].”=“amcam qağan oturduğunda dört taraftaki milleti *nasıl* düzene sokmuş...” (OA: 60-61).

EAT“dükenmiş māl hazīne *neçe* doldı” (KY: 211). Sözcük, “nasıl” olarak aktarılabilir.

“Ayruğı oddan *niçe* kurtarısar”=“O halde başkalarını ateşten *nasıl* kurtaracak...” (MT: 26-27)

“Pay Püre Big aydur: Hān Qazan *niçe* ağılamayayın, *niçe* buzlamayayın, oğulda ortacum yok qarışda qaderüm yok, Allah Ta‘āla meni qarğayupdur”. Sözcük, “nasıl” anlamındadır. (DK: 116 ve 222)

“Hiç bilmezem ben *niçe* idem kangı yana sefer idem” (YD: 183). Sözcük “nasıl” olarak aktarılabilir.

Osm. “*Nice* ‘āşıkısan ki āhuñdan dutuşmaz hār u has” (FD-249:1). Sözcük, “nasıl” olarak aktarılabilir.

“*Nice* bilişdür bu kim yıllar geçer yād (yad) eylemez” (ZD-37: 2). Sözcük, “nasıl” olarak aktarılabilir.

2.1.2.4.2. “biçimde” anlamıyla:

EAT“*Destursuzça* yağıya girmek bizüm ilde ‘ayıb olur” (DK: 195). Sözcük, “destursuz biçimde” olarak aktarılabilir.

2.1.2.4.3. “boyu, boyunca” anlamıyla:

EAT“Bir kez yüzün gören senün ‘*ömrince* hiç unutmaya” (YD: 44). Sözcük “ömür boyu” olarak aktarılabilir.

Kıp. “*kuyruhunça* su yinçi/tama kélir, deşirler.”=“*kuyruğu boyunca* inci/damlayarak geliyor, diyorlar.” (CC: 348)

2.1.2.4.4. “bütün” anlamıyla:

EAT“Boy delü boğma çıkarçaçak *olança* ‘*aybumuzı* kaçdı” (DK: 147). Söz grubu, “olan bütün ayıbımızı” olarak aktarılabilir.

2.1.2.4.5. “derece” anlamıyla:

Kar. “bu ay toldı aydı ay ilig kıtı/bu öğdi bile *munça* eğgü atı” (KB-I: 108)=“Ay-Toldı:- Ey devletli hükümdar -dedi -iyi *bu derece* nām ve şöhret kazanmıştır.” (KB-II: 76)

2.1.2.4.6. “gibi” anlamıyla:

Kök. “Kanınġ subça yügürti süngükünġ taġça yatdı”=“Kanlarınız *su gibi* koştı, kemikleriniz *dağ gibi* yattı” (OA: 16-17)

EUT “bodunuġ ƣaltı ögi ƣarı oġlın kızın *igidürçe* köni nomça...”=“milletleri annenin babanın oġlunu kızını *beslediġi gibi*, hakiki akideye göre...” (BOOB: 35 ve 55)

Kar. “ne eġġü neġ erdi bu devlet kelip/yana barmaz erse *tilekçe* yelip” (KB-I: 125)=“Gelen devlet insanların *istedikleri gibi* hareket etse ve tekrar geçip-gitmese idi, ne iyi olurdu.” (KB-II: 88)

Har. “Ammā ‘Osmān öz ƣavmını inġen sewer, anı ta’yīn ƣılsam ƣorƣar-men kim, öz yaġ yawuƣlarınġa Őafaƣat saƣınıp tegme birini bir elge beglikke idsa taƣı anlar *kerekinçe* beġlikni saƣlayu bilmesler taƣı bu anları ma’zül ƣılmaġay tēp ƣorƣar-men.” (NF: 86)=“Hz. Osman kendi kavmini çok sever, onu belirlemiş olsam yakın akrabalarını gözetip her birini bir beldeye vali olarak göndermesinden, *gerektiġi gibi* valiliklerin hakkını vermedikleri zaman onları görevlerinden de alamayacaġından korkarım.” (NF-Akt.: 97)

“ol yorıdı anıġ *sözünçe* boldı” (KE-I: 125). Sözcük, “söylediġi gibi” olarak aktarılabılır.

EAT “Çün kafasda kendüzünġden geçesin/Taşra düşdükde *geñünçe* uçasın”=“Kafeste kendinden geçip ölünce, dışarı atarlar, işte o zaman *istediġin gibi gönlünce* uçarsın.” (MT: 210-211)

“Başunġaġı Őuġılġanı ne öġersin mere kâfir/Başunġaġı *börkümçe* gelmez maña” (DK: 98). Sözcük, “börküm gibi” olarak aktarılabılır.

Kıp. “yöpsengeñçe”=“onayladıġı gibi” (CC: 373)

Osm. “Ne mümkindür *murāduñca* çekilmek ƣaşları yayı” (FD-401:3). Sözcük, “dilediġin gibi” olarak aktarılabılır.

“İdesin başı-zemān *biñ yılca* ola bir demün” (ZD-307: 1). Söz grubu, “bin yıl gibi” olarak aktarılabılır.

Çaġ. “...birin ƣolı, birin *çehresiçe* körmes...”=“...birini *güzelliġi gibi*, birini de eli gibi deġerli bulmazdı...” (MN: 92 ve 410)

2.1.2.4.7. “hâlinde” anlamıyla:

Kar. “er at kirse *hilçe* körünse tözü/bu körse yaraġlıġ yaraġsız azu” (KB-I: 267)=“Hizmetkârlar *takım hâlinde*, birden huzûra ƣıkarken, o buna lâyık olan ve olmayanları gözden geçirmelidir.” (KB-II: 188)

2.1.2.4.8. “için” anlamıyla:

Kar. “bu dünya sonġında yügürmek *neçe*”=“Bu dünya arkasından koŐmak *niçin*” (AH: 55 ve 89)

Har. “özi yaġtın *çıkġuça* bir teŐük ƣoddı” (KE-I: 61). Sözcük, “çıkılmak için” olarak aktarılabılır.

EAT“Görür-misiz aġam azan baş kesdi an dökdi, oġlan uşaş yimek *yimekçe* gelmez didi” (DK: 161). Sözcük, “yemek için” olarak aktarılabılır.

Kıp. “ay bed-ef’āl *niçe* bir böyle mühmel oynaġay sen” (GT: 78). Sözcük, “niçin” olarak aktarılabılır.

2.1.2.4.9. “ile” anlamıyla:

Kök. “begler [budun *anç*]a sařınıġ, *ança* bilinġ.”=“Türk beyleri, milleti, *böyle* düşünün, *böyle* bilin!” (OA: 48-49)

EUT“antada kin bir uġurta ol bayaġut oġlı otaçı udaķaburı udaķakalyanı atlıġ iki oġlanı birle balıķ uluş sayu *keziġçe* keze yoriyu...”=“Ondan sonra bir vakitte, o bey oġlu hekim, Udaķaburı ve Udaķakalyanı adlı iki oġluyla birlikte, (hastaları iyileştirmek için) şehir şehir gezip *sırasıyla* (memleketleri) dolaşıyorken...” (BOOB: 49 ve 68)

Kar. “*keziġçe* kelir bu ölümnünġ urı/ölümke özünġ ın anuķlap yori” (KB-I: 165)=“Ölümün sırası *nöbetle* gelir; ölüme her an kendini hazır bulundur.” (KB-II: 115)

Har. “*Medīne yolınça* barsam” (NF: 124)=“*Medine yoluyla* gitsem” (NF-Akt.: 130)

EAT“*ızaġuça* aymayınça yol alınmaz” (DK: 74). Sözcük, “kızaġı ile” olarak aktarılabılır.

2.1.2.4.10. “kadar” anlamıyla:

Kök. “Uygur ilt[]eber *yüzçe* erin ilg[er]ü t[ezip bardı]”=“Uygur valisi *yüz kadar* askerle doġuya kaçıp gitti” (OA: 50-51)

EUT“bu künki kün biziġ ewde tapıġcı uduġıķa tegi *neçe* aş bar erser...”=“Bugün bizim evde, hizmetçiye uřaġa (düşen yiyecek payına) kadar *ne kadar* yiyecek var ise...” (BOOB: 54 ve 73)

Kar. “önġi opmış arķıř *neçe* kiçġülüg”=“başı kalkmış olan kervan (daha) *ne kadar* gecikebilir” (AH: 54 ve 89)

“küdezdı neġin keğ özin saķladı/tapındı *ayışça* ıyık ılmadı” (KB-I: 189)=“Hükümdarın malını iyi idāre etti; kendi ıkarını düşünmedi; hizmette *kıl kadar* eġrilik göstermedi.” (KB-II: 132)

Har. “Cümle řaġāba ewlerine barıp Peyġāmer ‘as’ka hediye āmāda ılır erdiler *küçleri yeterince*” (NF: 18)=“Bütün saġabeler evlerine gidip *güçlerinin yettiġi kadar* hediye hazırlıyordu.” (NF-Akt.: 39)

“Aydı: İlähī *imdigeçe* bireġü erdi” (KE-I: 121). Sözcük, “şimdiye kadar” olarak aktarılabılır.

EAT“*neçe* bahā alur-siz ayduġ emdi” (KY: 211). Sözcük “ne kadar” olarak aktarılabılır.

“Bir yetīme *bunça* yüz biġ pādīřāġ”=“*Bu kadar* yüzlerce padişah...” (MT: 16-17)

“Dost oldı bize mihmān *bunca* yıl *bunca* zamān” (YD: 97). Sözcük “bu kadar” olarak aktarılabılır.

Kıp. “*néçe çağırsa eşitmeğ yoh*”=“*ne kadar bağırca işitmek yok*” (CC: 337)

“niçün *munça* köp yalğan sözler sözleğey” (GT: 41). Sözcük, “bu kadar” olarak aktarılabilir.

Osm. “Ki lâ’l-ü müşğ töküb virdi *ağırınca* bahā” (FD-15). Sözcük, “ağırlığı kadar” olarak aktarılabilir.

“*Toğrusı didüklerince* var imişsin döstum” (ZD-434: 2). Sözcük, “dedikleri kadar” olarak aktarılabilir.

Çağ. “...anıñ aşırđın *bu küngeçe*...”=“...onun asırđından *bu güne kadar*...” (MN: 11 ve 323)

“Evveldin tā *āhırğaça*...”=“Başlangıcından *sonuna kadar*...” (ŞT: 109 ve 231)

2.1.2.4.11. “sıra” anlamıyla:

Har. “İmām Muhammed ewge kirdi, tişi *soñınça* kirdi” (KE-I: 114). Sözcük, “ardı sıra” olarak aktarılabilir.

EAT “Şeyh gitdi sen dahı *ardınca* git”=“...şeyh gidiyor, sen de *ardı sıra* git...” (MT: 102-103)

“*Babasınun ardınça* yortup gitdi” (DK: 91). Söz grubu, “babasının ardı sıra” olarak aktarılabilir.

“Evvel gele şol yuyucu *ardınca* şol su koyucu” (YD: 50). Sözcük ise “ardı sıra” olarak aktarılabilir.

Kıp. “‘amru bnü leys kullarından bir kıl kaçtı *ardınça* barıp tutup kitürdüler” (GT: 33). Sözcük, “ardı sıra” olarak aktarılabilir.

Osm. “Ol kara yüzlü raķīb *ardınca* cānā geldüğün” (ZD-64: 5). Sözcük, “ardı sıra” olarak aktarılabilir.

2.1.2.4.12. “süreçe” anlamıyla:

EAT “*Diri olduğumça* ben inanmağıl”=“Ben *hayatta olduğum süreçe* bana inanma...” (MT: 498-499)

2.1.2.4.13. “şekilde” anlamıyla:

Kar. “uķuşsuz ölüğ ol uķuşluğ tirig/uķuş *munça* teñlig adırtlar erig” (KB-I: 201)=“Akılsız ölüdür, akıllı ise, diridir; akıl insanları *bu şekilde* birbirinden ayırt eder.” (KB-II: 140)

2.1.2.4.14. “zaman” anlamıyla:

Har. “teğme bir oķ *kelmışinçe* özini Resülka kalkan kılur erdi” (KE-I: 321). Sözcük, “geldiği zaman” olarak aktarılabilir.

EAT “tazı kişnep leşker derlep *keldüğünçel*.../züleyhā yolda feryād kılur emdi” (KY: 330). Sözcük “geldiği vakit veya geldiği zaman” olarak aktarılabilir.

“*Geldüğümçe* seni şin görür-idim, güler-idün oynar-idün, şimdi nolduñ didi” (DK: 135). Sözcük, “geldiğim zaman” olarak aktarılabilir.

“*Susadugumca* ben dahı her dem anı içer oldum” (YD: 290). Sözcük “susadığım zaman” olarak aktarılabilir.

Osm. “*Gördüğümce* yarımı olur bütün dünyā benüm” (ZD-386: 3). Sözcük, “gördüğüm zaman” olarak aktarılabilir.

2.1.2.5. Vasıta Hâli:

Türkçede vasıta hâli eki *+n'*dir (Ergin 2012: 237). Ekin cümlede anlam bütünlüğünü kurmak için eklendiği sözcüğe kattığı anlamlar şunlardır:

2.1.2.5.1. “başına” anlamıyla:

Kar. “ilig bir kün oldrup özi *yalñguzın*/okııp kirdi ay toldı sevnür özün” (KB-I: 78)=“Hükümdar bir gün *yalnız başına* otururken, onu çağırtdı; Ay-Toldı, içten sevinerek yanına girdi.” (KB-II: 55)

Kıp. “tağ içinde oturur sen *yalğuzun* leyl ü nehār” (GT: 122). Sözcük, “yalnız başına” olarak aktarılabilir.

2.1.2.5.2. “bir” anlamıyla:

Kar. “vefa kimke kıldıñg cefağa anun/cefaçı cefasın tegürgey *künün*” (KB-I: 630)=“Birine vefâ gösterdi isen, ondan cefâ görmeğe hazırlan; cefâkâr nefsin seni *bir gün* cefâya duçar edecektir.” (KB-II: 456)

2.1.2.5.3. “içinde” anlamıyla:

Kar. “*sevinçin avınçin küvençin* ili/aşasu yaşasunı luğman yılı” (KB-I: 29)=“*Sevinç, huzûr ve güvenç içinde* memlekette hâkim olsun, Lokman kadar uzun ömürlü olsun.” (KB-II: 20)

2.1.2.5.4. “ile” anlamıyla:

EUT“ödlerniğ yonınça otın birip emlesün *aşın içgün* ot emin şaşurmadın ödinçe.”=“Mevsimlerin durumuna göre (hastalığın) şifasını (yani) *yiyecek ve içecek*le, (hastanın) ilacını şaşırmadan vakte göre verip tedavi etsin.” (BOOB: 43 ve 62)

Kar. “bilig bilmegendin bir ança buğın/öz *elgin* büt itip idim bu tidi”=“bilgisizlikten ne kadar insan halk *kendi eli ile* put yapıp/-‘Rabbim budur!’- dedi.” (AH: 50 ve 87)

“telim ordular buzdı *küçkey küçin*/turu öldi ahır bu *küçkey açın*” (KB-I: 220)=“Zâlim *zulmü ile* bir çok sarayları harâp etmiş ve sonunda kendisi aklıktan ölmüştür.” (KB-II: 154)

Har. “*küçün* içürdiler” (NF: 135)=“*zorla* içirdiler.” (NF-Akt.: 139)

“Ebū Handel *eđiz ünün* aytur” (KE-I: 326). Söz grubu, “yüksek ses ile” olarak aktarılabilir.

EAT“kendü *elin* yūsufun başın yuwdı” (KY: 168). Sözcük, “eli ile” olarak aktarılabilir.

“*Oı yolın* varubanın girü gelür”=“*o yol ile* varıp o yol ile tekrar geriye gelir...” (MT: 530-531)

Kıp. “*kök yibekin* çırmadım.”=“*mavi ipekle* sardım.” (CC: 339)

2.1.2.5.5. “mevsimi(nde)” anlamıyla:

EAT“Bir *yazın* bir *güzün* buğa-y-ile buğrayı şavaşdururlar-idi” (DK: 81). İlk sözcük, “yaz mevsiminde”, ikincisi “güz mevsiminde” olarak aktarılabilir.

Kıp. “yayın/küzün”=“yazın, yaz mevsiminde/güzün, güz mevsiminde” (CC: 371)

2.1.2.5.6. “olarak” anlamıyla:

Kök.“Kül Tigin *yadağın* oplayu tegdi”=“Kül Tigin *yaya olarak* atılıp hücum etti.” (OA: 20-21)

Kar.“sen aymış sözüng barça *eksüksüzün*/iligke tegürdüm ötündüm özün” (KB-I: 497)=“Senin dediğin bütün sözleri, *eksiksiz olarak*, hükümdara erişirdim ve kendim de ricada bulundum.” (KB-II: 359)

Kıp. “yimes it sarķıtın kilip arsalan ğār içinde *açın* öler bolsa” (GT: 86). Sözcük, “aç olarak” şeklinde aktarılabilir.

2.1.2.5.7. “üstü, üzerine, koyun, aşağı, tarafına” anlamıyla:

Kar. “reşul erni otķa *yüzün* atğuçı”=“resul: -İnsanı *yüzü koyun* âteşe atan dildir’- dedi” (AH: 53 ve 88)

Har.“Peyğāmbēr ‘as *yanın* yıkıldı” (NF: 9)=“Hz. Peygamber (sav) *yan tarafına* yıkıldı” (NF-Akt.: 31)

“öçekke minip tüşerinde taķı *töpen* yıkıldı” (NF: 253)=“Dama çıkıp tekrar damdan aşağı inerken *tepesi üstü* düştü” (NF-Akt.: 238)

“Yūsuf *yüzün* tüşdi” (KE-I: 97). Sözcük, “yüz üstü” olarak aktarılabilir.

EAT“yūsuf nebī bir gūr üzre *yüzün* düşdi” (KY: 219). Sözcük “yüz(ü) üstü” olarak aktarılabilir.

“Buğa *dizin* çökdi” (DK: 189). Sözcük, “diz üstü” olarak aktarılabilir.

Kıp. “*Tizin* çöküp yügüندی dagın ayttı:”=“*Diz üstü* çöküp ihtiramla dedi ki:” (CC: 352)

2.1.2.5.8. “vakti, yarısı” anlamıyla:

EAT“Aķındılı görklü şuyın *dünin* kiçdüñ” (DK: 191). Sözcük, “gece yarısı” olarak aktarılabilir.

Kıp. “ol bilig-siz *kündüzün* kim şem‘-i kāfūri yaķar” (GT: 20). Sözcük, “gündüz vakti” olarak aktarılabilir.

2.1.2.5.9. “ve” anlamıyla:

Har.“Yūsuf *açın suwsız* yığlayu yöriyü başladı” (KE-I: 96). Söz grubu, “aç ve susuz” olarak aktarılabilir.

2.1.2.5.10. Eklendiği sözcüğün tekrarı işleviyle kullanılması:

Kar. “birin kelse raḫat kelür reñc onun”=“rahat birer-birer gelirse, zahmet onar-onar gelir” (AH: 57 ve 90)

2.2. Fiil Çekim Ekleri

Taranan eserlerde, sözcük eşdeğerliği işleviyle kullanıldığı tespit edilen tek ek, *görülen geçmiş zaman 3. teklik şahıs ekidir*. Ek, Eski Anadolu Türkçesinde, “*gibi*” anlamıyla kullanılmıştır:

EAT“Biri eydür kim kanadı dürr-idi/Zîra ol anı hakikat *gördid*”=“Bir başkası ise, onu gerçekte *görmüş gibi*, ‘meleğin kanadı incilerden idi’ der.” (MT: 342-343)

Sonuç

Kullanım alanına çıkabilmek için sözcüklere ihtiyaç duyan, dilin bağımlı ögelerinden olan eklerin bir kısmı, eklendikleri kök ve/veya gövdelerden yeni anlamlı sözlüksel ögeler türetmekte, diğer kısmı ise görev aldıkları söz grubu/cümleleri çeşitli açılardan tamamlamaktadır. Tek başlarına anlamları olmamakla birlikte eklendikleri dil ögelerinin yanında anlam kazanabilmeleri ve hâlâ ekleşme süreci devam edenlerin varlığı; eklerin -en azından bir bölümünün- sözcük kökenli olduğunu göstermektedir. Sözcüklerin ekleşmesini ifade eden bu süreç, dil bilgiselleşmeyle ilgilidir. Ses bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel pek çok değişimin görüldüğü dil bilgiselleşme, bağımsız sözlüksel ögelerin bağımlı duruma geçmesi, bağımlı ögelerin de bağımlılık derecelerinin artması olarak özetlenebilir.

Bu süreçte kökeni bir sözcüğe dayanan eklerin anlamları somuttan soyuta değişmekte, ögelerin bağımlılık ve birleşme dereceleri artmaktadır. Aşamalı ve uzun zaman isteyen dil bilgiselleşme sürecinin son adımlarından biri olan ekleşmenin pek çok ekte, Eski Türkçe döneminden önce tamamlanmış olması, bu eklerin hangi sözcükten ekleştiği konusunda fikir belirtme olanağını büyük oranda azaltmaktadır. Eklerin, ekleşmeden önceki dil bilgisel durumlarına dair bir takım işlev ve anlam izleri taşıdıkları bilgisi, hangi eklerde dil bilgiselleşme belirtisi olduğuna işaret edebilir. Bu bilgiden hareketle Türkçenin bütün yazılı tarihî dönemlerine ait eserlerden bazıları incelenmiştir. Sözcük eşdeğerliği tespit edilen ekler, yapım ve çekim ekleri olarak iki ana başlıkta değerlendirilmiştir.

Eklendiği sözcükte, bir sözcük anlamı taşıyan yapım ekleri arasında örneği belirlenenler, isimden isim ve isimden fiil yapım eklerinden bazılarıdır. İsimden isim yapım eklerinin 12, isimden fiil yapım eklerinin ise 2 tanesinin sözcük anlamı taşıdığı görülmüştür. Örnekler, isimden isim yapım eklerinin sadece sayıca değil, anlam çeşitliliği bakımından da isimden fiil yapım eklerinden üstün olduğunu göstermiştir.

Çalışmanın çekim ekleri ile ilgili bölümü, isim ve fiil çekim ekleri olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Fiil çekim eklerinden sadece bir ek -görülen geçmiş zaman 3. teklik şahıs eki-, bir tarihî dönemde sözcük eşdeğerliğiyle kullanılmıştır. Bu işlevin, isim çekim eklerinde anlam, dönem ve kullanım sıklığı bakımından oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Bunlar arasında sözcük eşdeğerliği olanlar, iyelik ve hâl ekleridir. Bu eklerden gerek ek çeşitliliği gerekse yüklendikleri anlamlara bakıldığında, kesin bir dille hâl ekleri ön plandadır, denilebilir. Hâl ekleri arasında en çok anlam çeşitliliğine sahip olan ek, bulunma hâli ekidir. Bununla birlikte diğer hâl eklerinin anlam alanlarının dikkate değer genişlikte olduğu söylenebilir. Eklerin üstlendikleri bir anlamın

bütün tarihî dönemlerde örneklendiği tek ek, eşitlik hâli ekidir. Hâl eklerinin taşıdıkları anlamlar; zaman, sebep, durum, benzerlik vb. kavram alanlarıyla ilgilidir. Ayrıca söz konusu anlamlar -neredeyse tamamında-, eklendikleri sözcüğün sonuna gelecek sözcük türüne denk gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında edatlarla olan benzerlikleri görülmektedir. Dil bilgiselleşme sürecinde, ekleşmeden bir önceki aşamada sözcüğün değişebileceği türler arasında edatların olması, hâl eklerinin ekleşmeden önce edatlaştığı yönündeki görüşü kuvvetlendirmektedir.

Çalışmayla, eklerin dilin içerisinde anlamsal açıdan ne kadar etkin ve zengin olduğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tespitler, bağımlı ögelerin kökenlerinin hangi bağımsız öğelere dayandığıyla ilgili yapılacak çalışmalarda ses bilimsel ve söz dizimsel değişimler kadar bu süreçteki anlamsal değişmelerin ve dil öğelerinin önceki basamaklardaki türleri ve sahip olduğu anlamların, yeni bakış açıları geliştirmeye yardımcı olabileceği görüşünü desteklemektedir.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan. 2009. *Her Yönüyle Dil (C.1-2-3)* (5. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Aktan, Bilal. 2017. *Nehcü'l-Ferâdis Cennetlerin Açık Yolu*. Ankara: TDK Yayınları.
- Akyüz, Kenan; Müjgan Cunbur, Sedit Yüksel, Süheyl Beken. (1958). *Fuzûlî Türkçe Divan*. Ankara: TTK Basımevi.
- Arat, Reşit Rahmeti. 1994. *Kutadgu Bilig II (Çeviri)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti. 1999. *Kutadgu Bilig I (Metin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti. 2006. *Atabetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK Yayınları.
- Argunşah, Mustafa, Galip Güner. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, Aysu. 1997. *Kıyasü'l-Enbiyâ (C. I-II)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Berbercan, Mehmet Turgut. 2016. *Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikâyesi* (11. Baskı). İstanbul: Derin Yayınları.
- Boz, Erdoğan. 2012a. *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Boz, Erdoğan. 2012b. "Türkiye Türkçesinde Biçim Birimlerin (Biçimsel ve Anlamsal İşlevli) Tasnif Denemesi". *Türk Dili Araştırmaları (Makaleler-Bildiriler)*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları: 233-242.
- Börekçi, Muhsine. 2007. "Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme". *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 24-29 Eylül 2000*. Ankara: TDK Yayınları: 245-275.
- Buran, Ahmet. 1999 (1996). "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni". *III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*. Ankara: TDK Yayınları: 207-214.

- Can, Meltem. 2018. *Dilbilgiselleşme ve Eski Uygurca Edatlar*. Ankara: TKAE Yayınları.
- Ceritoğlu, Murat. 2011. "Türkiye Türkçesindeki Çok Görevli Eklerin Tespiti ve Sınıflandırması". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(3): 1239-1248.
- Cin, Ali. 2011. *Türk Edebiyatının İlk Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Delice, Hacı İbrahim. 2000. "Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24: 221-235.
- Dilaçar, Agop. 1968. *Dil, Diller ve Dilcilik*. Ankara: TTK Basımevi.
- Eckmann, János, Semih Tezcan, Hamza Zülfikar, Aysu Ata. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis Uşmağlarınġ Açuk Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) (Birleřtirilmiř Baskı)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eraslan, Kemal (Haz.), A. Naci Tokmak (Çev.). (2015). *Alî şîr Nevâyî Mecâlisü'n-Nefâyis (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar)* (Birleştirilmiş 2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, Muharrem. 2006. *Orhun Abideleri* (37. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, Muharrem. 2012. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Ergin, Muharrem. 2018. *Dede Korkut Kitabı 1-2* (Birleştirilmiş 2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Gökçe, Faruk. 2013. *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fill Birleşmeleri*. Ankara: TKAE Yayınları.
- Gülsevin, Gürer. 2004. "Türkçede "Sıra Dışı Ekler" ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine". *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*. Ankara: TDK Yayınları: 1267-1284.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. 2015. *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Bilge Kùltür Sanat Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe. 1974. "Türkçede Eklerin Kökeni". *Türk Dili* 29(268): 331-340.
- İlhan, Nadir. 2009. "Türkçede Ek+Kök/Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler". *Turkish Studies* 4(8): 1535-1557.
- Karaağaç, Günay. 2016. *Türkçenin Dil Bilgisi* (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, Günay. 2017. "Edat Üzerine Düşünceler". *Türkçe Üzerine Yazılar*. Ankara: Akçağ Yayınları: 93-104.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi. 1989. *Gùlistan Tercümesi*. Ankara: TTK Basımevi.
- Kargı Ölmez, Zuhâl. 1996. *Ebulgazi Bahadır Han şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık Limited şirketi.
- Keskin, Esra Gül. 2017. "Türkçede Birleşik Ekler". Yayımlanmış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Kuznetsov, Petro İ. 1995. "Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 43: 193-262.

- Lehmann, Christian. 2002. *Thoughts on Grammaticalization* (Second, revised edition). Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt Nr. 9: Erfurt.
- Nalbant, Mehmet Vefa. 2017. "Türkçede Bir Sözcük Türü ve Sözcük Türetme Yolu Olarak Karma Sözcükler". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)* 1(1): 59-66.
- Tarlan, Ali Nihad. 1970. *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: II Cild*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tatcı, Mustafa. 1997. *Yûnus Emre Dîvânı Tenkitli Metin II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tekin, Talat. 2017. *İrk Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı* (2. Baskı Haz.: Nurettin Demir, Emine Yılmaz). Ankara: TDK Yayınları.
- Turan, Zikri. 2007. "Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?". *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 24-29 Eylül 2000*. Ankara: TDK Yayınları: 1835-1844.
- Yavuz, Kemal. 2007. *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-nâme), C. I-II*. Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.

KISALTMALAR

- AH: Atabetü'l-Hakayık
BOOB: Bayagut Oğlu Otaçı Beg
CC: Codex Cumanicus
Çağ.: Çağatay Türkçesi
DK: Dede Korkut
EAT: Eski Anadolu Türkçesi
EUT: Eski Uygur Türkçesi
FD: Fuzûlî Divanı
GT: Gülistan Tercümesi
Har.: Harezmi Türkçesi
IB: İrk Bitig
Kar.: Karahanlı Türkçesi
KB-I: Kutadgu Bilig (Cilt I)
KB- II : Kutadgu Bilig (Cilt II)
KE-I: Kısasü'l-Enbiya (Cilt I)
KE-II: Kısasü'l-Enbiya (Cilt II)

Kıp.: Kıpçak Türkçesi

Kök.: Köktürkçe

KY: Kıssa-i Yusuf

MN: Mecâlisü'n-Nefâyis

MT: Mantıku't-Tayr

NF: Nehcü'l-Feradis

NF-Akt.: Nehcü'l-Feradis (Türkiye Türkçesine Aktarım)

OA: Orhun Abideleri

Osm.: Osmanlı Türkçesi

ŞT: Şecere-i Terākime

YD: Yunus Emre Divanı

ZD: Zatî Divanı